

УДК 159.922.7:364.63:373(043.2)

Ірина Штих

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології
Мукачівського державного університету
<https://orcid.org/0000-0002-8443-3211>

Анастасія Динис

здобувач освітнього рівня Магістр
спеціальності 053 Психологія,
Мукачівського державного університету
<https://orcid.org/0000-0001-8968-5330>

DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i17.249>

ДОСЛІДЖЕННЯ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті аналізується проблема булінгу як поширеного та суспільно небезпечного явища, що дедалі частіше супроводжує освітній процес у сучасних закладах освіти і в загальноосвітній школі зокрема. Підкреслено, що дослідження феномену насильства в освітньому середовищі є особливо актуальним у зв'язку з його негативним впливом на розвиток особистості всіх учасників освітнього процесу. Проведено аналіз сучасних зарубіжних та вітчизняних робіт, присвячених проблемі булінгу. Представлено результати емпіричного дослідження булінгу, виявлено найпоширеніші його форми. Визначено місця вчинення булінгу, проведено оцінку безпечності шкільного середовища, виявлено гендерні відмінності у ставленні до явища булінгу та способів його здійснення. Розглянуто стилі поведінки старших школярів у конфлікті. Наголошено на необхідності профілактичної роботи із запобігання булінгу та насильству в школі. Окреслено пріоритетні напрями роботи шкільного психолога; намічено перспективи подальшого дослідження проблеми.

Ключові слова: булінг, цькування, освітнє середовище, учасники булінгу, жертва, кривдник, булер, гендерні особливості.

Постановка проблеми. Розбудова системи освіти відбувається у складних соціокультурних умовах та в ситуації загострення негативних явищ в освітньому середовищі. Сучасний життєвий контекст не виключає явища насильства з процесів навчання і виховання. Зокрема, майже в кожному закладі освіти існує проблема булінгу, під яким розуміється тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного та психічного) з боку дитини або групи до іншої дитини або інших дітей, які не здатні захистити себе в даній ситуації. Булінг пов'язаний з довготривалим виключенням особистості, учня, дитини з групи, класу, колективу.

До недавнього часу проблема булінгу не була окремим об'єктом дослідження. Як психологічна проблема вона виокремилась в 70-80-х роках минулого століття у Швеції, потім в Німеччині, Польщі та інших країнах Європи. Одним із перших у світі скерував увагу на шкільне цькування норвезький психолог Дан Олвеус, який провів серію масштабних досліджень (Olweus, 1980, 1993) і показав, що шкільне цькування, або булінг – це серйозна проблема, яка потребує нагального вирішення. Завдяки його роботам проблематика булінгу привернула увагу не лише наукового товариства (антропологів, етологів, соціологів, юристів, криміналістів), але й широкого загалу. Окрім психологічних досліджень Олвеус ініціював розроблення і застосування в школах антибулінгових програм. До 2001 року було розроблено й апробовано більше 50 антибулінгових програм в 11 країнах світу (Ttofi, Farrington, 2011).

В україномовний науковий простір термін «булінг» ввійшов у 2000-ті роки як означення форми агресії, мета якої – нашкодити чи дошкулити іншій людині, яка не може себе захистити (Glew, Rivara, Feudtner, 2000), відмінною рисою якого є нерівність статусів агресора і жертви (більш високий статус агресора) і регулярний характер агресивних дій.

Аналіз сучасних зарубіжних робіт, присвячених проблемам булінгу в освітньому середовищі, показує необхідність глибокого і систематичного вивчення даного феномена. Однак, звертає увагу факт дистанціювання школи і педагогів від проблеми шкільного цькування, а також недостатня поінформованість педагогів про причини і форм булінгу у взаєминах між школярами. Як правило, вчителі не уявляють масштабів поширення проблеми і не знають, як боротися з цим набирає обертів явищем.

Незважаючи на поширення булінгу в освітньому середовищі, відзначається недолік в нашій країні наукових досліджень, які розкривають психологічну суть явища, що і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Проблему булінгу за кордоном розробляли такі автори як Green R. (2010), Duffy (2004), Olweus (1993), Ttofi, Farrington (2011), Wolke, Woods & Bloomfield (2000) та ін. У своїх публікаціях проблему булінгу розкривають Бутовська (2012), Вишневська (2010); Філатова (2018) та ін. У вітчизняній психологічній науці дана проблематика порівняно молода. Серед вітчизняних дослідників привертає увагу робота Лушпай (2010).

Заслуговує на увагу гендерний підхід до розгляду проблеми булінгу. Проблематика статі і гендеру є однією з найбільш складних тем в рамках і досліджень агресії. Відмінності між поведінкою хлопчиків і дівчаток активно вивчаються як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками шкільного цькування. Крім даних про досвід участі в булінгу (в тій чи іншій ролі), збираються відомості про типи агресії і насильства, до яких найчастіше вдаються хлопчики або дівчатка, про ставлення до агресії і булінгу, про наслідки булінгу і віктимізації для дітей різної статі, про сексуальний підтекст боулінгу, про гендерну ідентичність учасників і жертв булінгу (Лушпай, 2010), про зв'язок булінгу з «гендерними режимами» і уявленнями про мужність/ маскуліність.

Актуальність і значимість гендерної проблематики по-різному осмислюються дослідниками шкільного цькування. В рамках еволюційної психології булінг розглядається як одна зі стратегій боротьби за репродуктивний успіх. Соціокультурні чинники, гендерні і статеві відмінності, перевага у статевому відборі (доступність потенційного партнера) забезпечується за допомогою проявів домінантності і цілеспрямованого зниження статусу суперників / суперниць або самого партнера (Wolke D. et al., 2012). Для авторів соціально-політично орієнтованих публікацій характерна позиція, згідно з якою причинами поширеності і стійкості булінгу є патріархальні гендерні установки, мачізм і гегемонія, маскуліність. У свою чергу, автори масштабних кроскультурних досліджень булінгу обговорюють статеві відмінності поряд з іншими універсальними тенденціями, що характеризують булінг як загальнолюдське явище. Дослідники феномену шкільного цькування сходяться на думці про те, що булінг спричиняє довготривалий негативний вплив на здоров'я і благополуччя дітей і підлітків – як жертв цькування, так і агресорів (Olweus, 1993). Школярі, втягнуті в булінг, беруть участь в процесі віктимізації (закріпленні ролі жертви за будь-якою людиною), звикають до повсякденності фізичного і психологічного насильства і, як правило, відтворюють засвоєні стратегії поведінки в дорослому житті, вдаючись до булінгу на роботі та в родині (Ttofi et al., 2011).

Метааналіз сучасних емпіричних досліджень показав наявність значущого зв'язку між низьким соціально-економічним статусом і участю в цькуванні в ролі жертви або жертви-агресора. Також було показано, що і у жертв, і у агресорів нижча ймовірність походження з сімей з високим рівнем доходу. Багаторівневе дослідження в 35 країнах підтвердило, що низький рівень доходів в сім'ї позитивно пов'язаний з підвищеним ризиком віктимізації. Окремим фактором ризику є економічна нерівність і розшарування як в рамках окремо взятих шкіл, так і в суспільстві в цілому. Той факт, що в низькорейтингових школах булінгу

значимо більше піддаються саме діти з соціально-благополучних сімей, був показаний в недавньому дослідженні, учасниками якого стали понад 23 тис. учнів молодших класів.

Доведено, що булінг – це не лише знущання над школярами, але й пресинг з боку вчителів та інших освітніх працівників. Опублікованими є факти відтермінованого впливу наслідків перенесеного в школі цькування на успішність юнаків і дівчат в дорослому житті. Так, Бутовська з співавторами показала, що схильність до булінгу проявляється уже в молодшому шкільному віці і приблизно кожна десята дитина може виступати булером (Бутовська, Вишневецька, 2010).

Багато досліджень свідчить про високий ризик спроб суїциду у жертв булінгу (Holt et al., 2015). Жертвами булінгу часто виступають ті діти, в кого немає друзів в групі чи родичів. Підлітки з низькою самооцінкою, що відчують труднощі в соціальній взаємодії, тривожні і схильні до депресії, невпевнені в собі, і такі, що були агресивними в ранньому дитинстві, особливо часто стають жертвами булінгу. Трапляються випадки, коли жертва ізольовується від соціальних контактів – через хворобу, вихід з групи чи суїцид.

Особливу увагу привертає той факт, що найбільш піддаються ризику суїцидальної поведінки підлітки, які були жертвою булінгу і також самі практикують боулінг. Такі риси особистості як тривожність, агресивність та низька соціабельність, часто спостерігаються у дітей, схильних практикувати прямий булінг (Wolke, Woods & Bloomfield, 2000). Ті ж самі особистісні характеристики виділяються дослідниками підліткових суїцидів як фактори ризику. Таким чином, діти із схильністю до суїцидів найбільш піддаються ризику виявитися втягнутими в практики булінгу як в ролі жертви, так і в ролі агресора. Слід однак зауважити, що булінг є лише однією із обставин, що погіршують емоційний стан індивідів і соціальний клімат в групі.

Мета статті – аналіз дослідження явища булінгу у вітчизняній загальноосвітній школі, вивчення особистісних та гендерних характеристик учнів-учасників булінгу. Теоретико-методологічну основу нашого дослідження склали психологічні теорії безпеки освітнього середовища і булінгу в освітньому середовищі й аналіз основних видів і форм насильства в освітньому середовищі; психологічних і соціальних наслідків насильства для психічного розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз теоретичних джерел показує, що булінг (цькування) – це специфічний тип агресивної поведінки, якому властиві такі ознаки як усвідомлена агресія; систематичність агресивних дій; відчутний дисбаланс сил між агресором і жертвою; неможливість чи складність для жертви захиститись самостійно.

Шкільний булінг за своєю природою є складним, системним та комплексним соціально-психологічним явищем, яке розвивається в ситуації ворожості, конфліктності, страху. Саме у середній і старшій школі відбувається збільшення кількості випадків виникнення булінгу. Проявляється булінг, як правило, в позаурочний час та у неконтрольованих дорослими місцях. Булінг є внутрішньогруповим процесом та передбачає специфічну групову динаміку.

В нашому дослідженні ми звернули увагу на ставлення школярів до проблеми булінгу, на дослідження їх особистісних рис, умов їх формування, що нашу думку є актуальним при створенні психолого – педагогічних умов запобігання булінгу в освітньому середовищі. Вибірку склали учні 10 – х віком 15 – 16 років. В ході самого дослідження виявились відмінні показники по гендерній ознаці. Емпіричні методи дослідження: авторська анкета визначення уявлень учнів про булінг; опитувальник Басса-Дарки з діагностики стану агресії; методика виявлення стратегії поведінки в конфлікті К. Томаса; тест суб'єктивної локалізації контролю (модифікація шкали Дж. Роттера С. Пантелеєвим та В. Століним).

Для вивчення ситуації з булінгом у школах ми запропонували авторську анкету, відповіді на питання якої окреслили нам коло завдань, які тим чи іншим чином торкаються проблеми дослідження. А далі ми провели діагностику агресивності – ворожості, стратегії поведінки в конфліктній ситуації та визначення локусу контролю у досліджуваних школярів. Ми припустили, що схильність до позиції жертви цькування чи агресора може бути

визначена через схильність до агресивної чи підлеглої поведінки. Анкетування в нашому дослідженні проводилось анонімно.

Таблиця 1.

Розподіл відповідей старших школярів на питання про булінг

№ п/п	Питання	Відповіді дівчат (у %)			Відповіді хлопців (у %)		
		Так	Ні	Інше	Так	Ні	Інше
1	Чи знаєте Ви, що таке булінг?	100	-	-	100	-	-
2	Напишіть, як Ви розумієте даний термін.	Відповіді у тексті			Відповіді у тексті		
3	Чи були Ви свідком цькування?	71	29	-	46,6	53,4	-
4	Якщо так, то де Ви спостерігали за актом булінгу: в класі, в приміщенні школи, на подвір'ї школи, в Інтернеті, в іншому місці (вказати яке).	Відповіді у тексті			Відповіді у тексті		
5	Чи брали Ви безпосередню участь в агресивних діях, спрямованих проти іншої особи? (фізичне знущання, бійка, обзивання, насмішка, задирання, псування особистих речей, ігнорування, інше (вказіть, що саме)).	7,1	78,5	14,4	40	60	-
6	Чи були Ви в ролі жертви булінгу? Якщо так, то за яких обставин?	24,4	78,5	-	13,3	86,7	-
7	Чи розповіли Ви батькам, а може якійсь іншій особі, що над Вами знущалися?	28,5	71,5	-	13,3	86,7	-
8	Чи вважаєте Ви, що булінг в деяких випадках може бути виправданим? Якщо так, то вкажіть, в яких саме випадках.	-	78,5	21,5 (Інше)	33,3	66,6	-
9	Чи відчуваєте Ви себе в безпеці у Вашому класі, групі, колективі?	64,3	35,7	-	86,7	13,3	-
10	Чи розмовляли Ви з батьками на тему булінгу?	78,5	21,5	-	40	60	-
11	Чи вважаєте Ви, що особа, яка виявляється жертвою цькування, сама в цьому винна?	-	57	43 (Частково)	13	80	7 (не завжди)
12	Чи вважаєте Ви, що можна знущатись над тим, хто Вам просто не подобається, чи провокувати на це інших?	-	100	-	-	100	-

Результати опитування за авторською анкетой показали, що всі 100% респондентів чули даний термін і мають принаймні загальне уявлення про булінг, під яким вони розуміють: знущання, приниження, цькування, образа, зневага, насмішка, негативне ставлення без причини, агресивні дії проти когось, пригнічення іншого, фізичне знущання тощо. Свідками знущання у нашій вибірці були 71% дівчат, 46,6% хлопців. Безпосередню участь в акті булінгу (агресивних діях проти іншого) брали 7,1% дівчат і 40% хлопців. Дівчата підкреслюють, що це було переважно ігнорування, насмішка, негативний коментар в соціальних мережах.

Найбільше актів булінгу діти спостерігали на шкільному подвір'ї, в приміщенні класу, к коридорах школи, є відповідь – «всюди». Показники вищі у дівчат. Також вищі показники

у дівчат по спостереженню булінгу в Інтернеті – 64, 3%, і лише 20% хлопців визнали цей факт. Можливо дівчата цього віку більше проводять часу в Інтернеті саме в соціальних мережах, а хлопці грають в ігри. Проте слід провести додаткові дослідження, оскільки необхідно з'ясувати причини такої відмінності

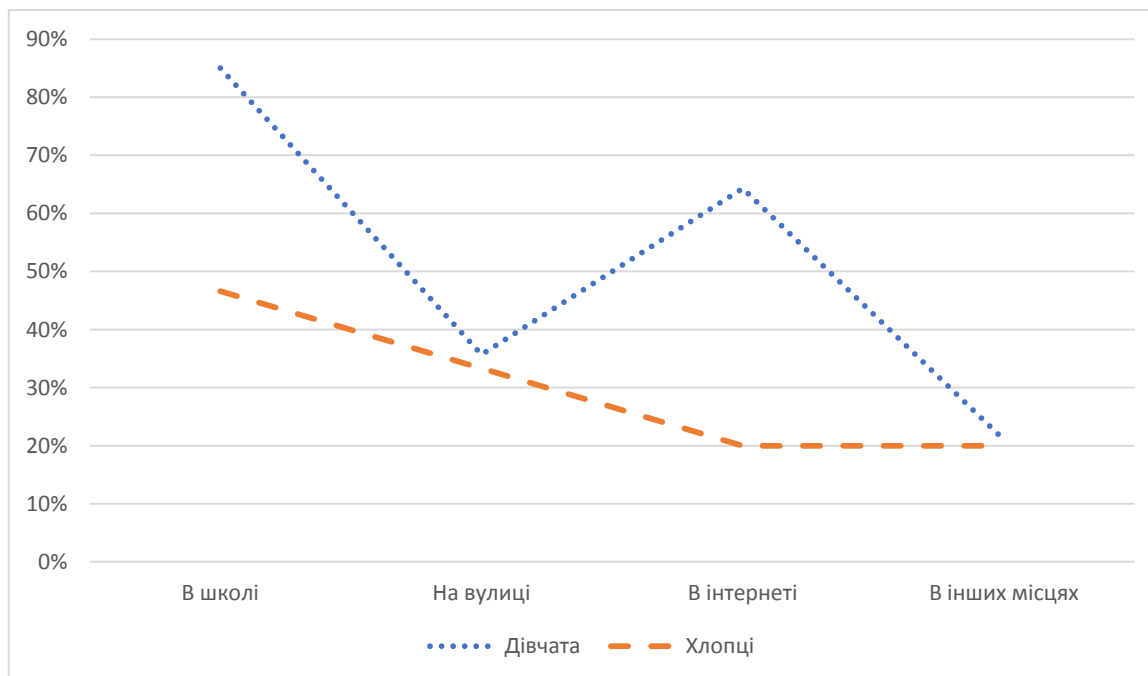

Рис.1. Найбільш поширені платформи для булінгу, вказані респондентами

Приблизно однаковий відсоток у дівчат і хлопців по показнику спостереження булінгу на вулиці і в інших місцях («всюди») – 35,7%, 33,3% і 21%, 20% відповідно. Жертвами булінгу визнали себе 21,4% дівчат і 13,3% хлопців; розповіли батькам про даний епізод 28,5% дівчат і 13,3% хлопців. Серед хлопців більше агресорів, ніж жертв, проте ті, хто відчував себе жертвою цькування почуваються більш принижено і пригнічено, ніж дівчата (за ремарками в анкеті). Дівчата називають в більшості тему цькування – зайва вага, недосконала фігура. Хлопці не вказували таку інформацію.

У безпеці в своєму класі почувають себе 64,3% дівчат і 86,7% хлопців. Потребує додаткової уваги дослідження даного факту, оскільки також значно більша кількість дівчат спостерігає за актами булінгу саме в школі. Можливо вони приховують свою участь в агресивних діях, або себе в ролі жертви. У будь-якому випадку педагогічним працівникам та шкільному психологу слід звернути увагу на даний факт і ми рекомендували класним керівникам не залишатися байдужими до ситуації відчуття небезпеки дівчатами досліджуваних шкільних колективів.

Дівчата визнають, що частково жертва сама може бути винна у цькуванні – таких 43%, лише 57% категорично проти такої думки. Серед хлопців 13% вважають, що жертва однозначно винна у цькуванні, а 80% – що ні. Як бачимо, дівчата більш толерантні до прояву насильства, ніж хлопці. Проте, слід пам'ятати, що вони мають на увазі не стільки фізичне, як моральне та емоційне насильство, виражене вербально чи засобами невербальної поведінки (уникнення погляду, зверхній вигляд, агресивна поза, коментар у соцмережах, ігнорування тощо).

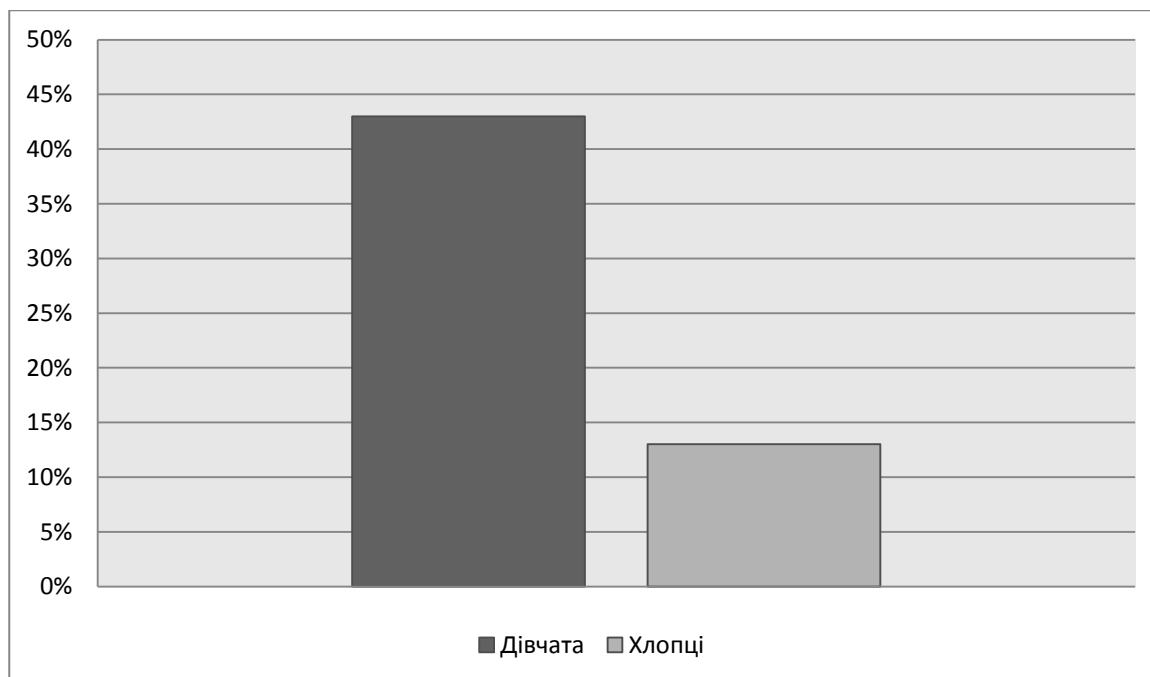

Рис. 2. Показники звинувачування жертв булінгу

Діагностика стану агресії показала, що найвище середнє значення за підозрілістю, а найнижче – почуття провини. Є певні відмінності між відповідями дівчат та хлопців. Так, у вибірці дівчат найвище середнє значення по такому показнику як образа ($M\bar{x}=6,8$), а у хлопців – фізична агресія ($M\bar{x}=6,09$). За анкету ми бачимо, що 40% хлопців визнають себе учасниками булінгу з агресивної сторони, і тільки 7,1% дівчат визнають за собою участь у акті агресії. Образа, яка домінує в агресивності дівчат, це прояви заздрощів і ненависті до оточуючих за дійсні та вигадані дії. Ще 7,1% вважає, що це було давно і тільки у вигляді ігнорування, тому за часом уже не вважаються актуальними.

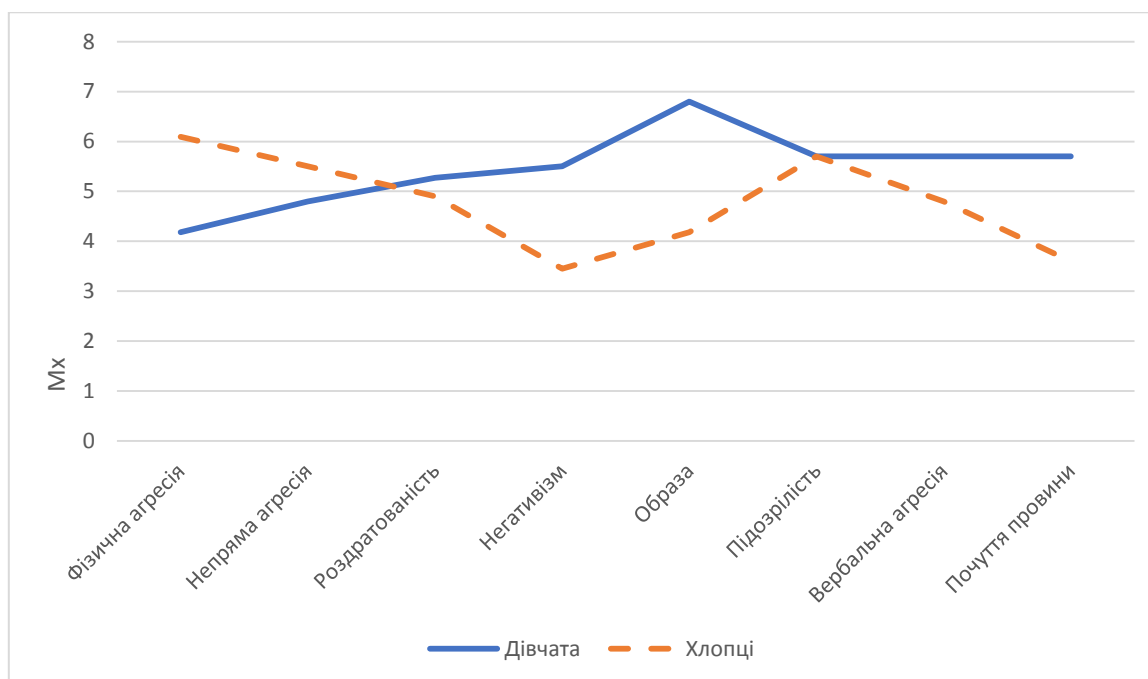

Рис.3. Показники агресії хлопців і дівчат (за методикою Басса – Дарки)

У дівчат однакові середні значення по підозрілості, вербальній агресії та почуттю провини ($M_x=5,7$), і найнижче значення за проявом фізичної агресії ($M_x=4,18$), а саме це значення найвище у хлопців ($M_x=6,09$). Дані відмінності можуть дати деяке пояснення поведінки наших респондентів у конфліктній ситуації. Дівчата як правило вибирають більш зовні м'яку форму прояву незадоволення (підозрілість, вербальну агресію, відчуття провини, роздратованість), а хлопці – більш зовнішньо активну.

Нами визначено, що індекс ворожості у дівчат вищий, ніж у хлопців, а індекс агресивності майже однаковий. Дівчата навіть при високій ворожій налаштованості в стосунках зовні зберігають спокійніший вигляд, що говорить про вищий рівень самоконтролю у даному віці.

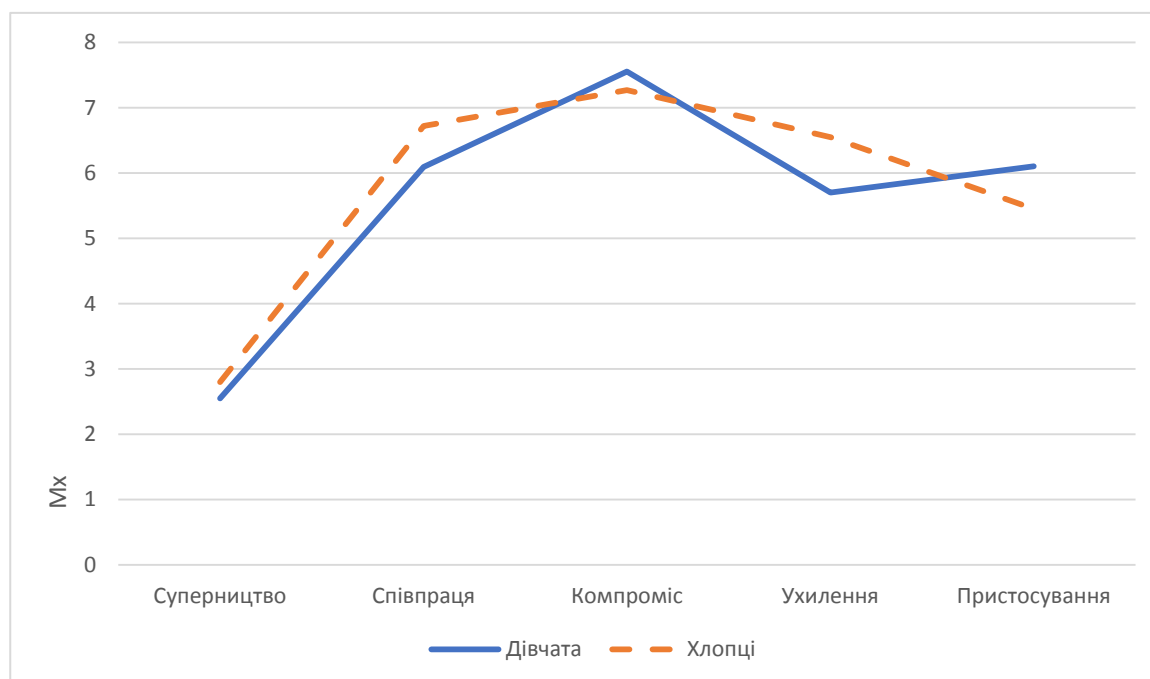
Таблиця 2

Індекс ворожості – агресивності (середні значення по вибірці)

	Індекс ворожості	Індекс агресивності
Дівчата	$M_x=6,6$	$M_x=5,5$
Хлопці	$M_x=5,5$	$M_x=5,3$

Найбільш уживаним типом поведінки у конфлікті за методикою К.Томаса є компроміс ($M_x=7,41$) – як у дівчат ($M_x=7,55$), так і в хлопців ($M_x=7,27$) даної вибірки. Як бачимо, учні 10 – х класів, яких відносимо до вікової категорії ранньої юності, схильні до компромісної, ухильної поведінки з метою уникнення відкритих конфліктів. Найнижчими показниками є показники по суперництву – $M_x=2,68$. Можемо припустити, що в даному віці ще не сформовані стійкі механізми регуляції свого внутрішнього емоційного стану, що не дозволяє юнакам йти відкрито на конфлікт і зберігати рівновагу в ситуації фрустрації, яка при цьому виникає. Слід однак зауважити, що досліджувані можуть бути не завжди щирими, відвертими й неупередженими у своїх відповідях.

У хлопців є вищими показники співпраці (6,72 проти 6,09 у дівчат). Прослідковується зв'язок з попередньою методикою, за якою індекс ворожості вищий у дівчат, ніж у хлопців. У дівчат також нижчий показник за стратегією ухилення від конфлікту (5,7 проти 6,55), що теж підтверджує дані попередньої методики.

Рис. 4. Середні значення показників стилю поведінки (за методикою Томаса)

Вищим є середнє значення по стратегії пристосування у дівчат (6,1 проти 5,45 у хлопців), що свідчить про дещо вищі їхні адаптаційні здібності порівняно з ровесниками чоловічої статі.

За четвертою методикою – шкалою Дж. Роттера, спрямованою на вимірювання локусу контролю як узагальненої генералізованої змінної нами виявлено, що інтернальний локus контролю, попри стереотипні очікування, переважає у даній вибірці як у хлопців, так у дівчат. Крім того, ми виявили за критерієм Пірсона кореляцію за шкалами «інтернальність – вербальна агресія» + 0,05. Агресія переважно проявляється приховано, внутрішньо – роздратуванням, образою, вербальною агресією, почуттям провини.

У ранньому юнацькому віці екстернальний локus контролю, що переважав у підлітковому віці, змінюється в нормі на інтернальний у більшості юнаків. Ми не виявили кореляції між формами поведінки в конфлікті і локусом контролю, проте аналіз даних за попередніми методиками показує, що переважаючою стратегією є компроміс, а не відкрите суперництво чи змагання, яке можна було б очікувати при екстернальному локусі контролю. Отримані за в дослідженні результати підтверджують наше припущення про те, що в ранньому юнацькому віці ситуація булінгу виникає через невміння конструктивно вирішувати конфлікти, оскільки стратегії опановуючої поведінки і поведінки в міжособистісному конфлікті лише починають формуватися.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Теоретичний аналіз проблеми булінгу в освітньому середовищі показав недостатню розробленість даної проблеми в нашій країні. Найбільший інтерес до цієї проблеми проявили зарубіжні автори, які сходяться на думці, що булінг має місце в системі міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі і представляє собою фізичне і психологічне насильство, здійснюване людиною або групою щодо людини, яка не здатна захистити себе в даній ситуації.

– Емпірично доведено, що ситуація булінгу в освітньому середовищі носить тривалий і систематичний характер і проявляється в таких формах як приниження, моральне і фізичне знущання, плітки, інтриги, погрози, псування речей, ігнорування, ізоляція та ін. Часом вчинення булінгу стає час перерви, час до і після уроків, коли школярі переважно знаходяться поза увагою педагогічних працівників закладу освіти.

– Показано, що мають місце гендерні відмінності у ставленні та способах здійснення булінгу. При вивченні таких психологічних характеристик як різні форми прояву агресії, ворожість – агресивність, суб'єктивний контроль і ряду особистісних рис ми встановили відмінності в їх розвитку у старшокласників жертв і кривдників, а також у дівчат і хлопців. Найбільш ефективною технологією запобігання булінгу у шкільному середовищі є створення та дотримання всіма учасниками навчально-виховного процесу в освітньому просторі психолого-педагогічних умов запобігання проявам усіх форм насильства та агресії.

– Перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми є вивчення мотиваційних, ціннісних особливостей учасників булінгу; дослідження кібербулінгу; уявлень батьків про ситуацію булінгу в освітньому середовищі; дослідженні ситуації булінгу з боку учнів щодо вчителя; дослідження психологічних характеристик не лише дітей, але й дорослих.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бутовская М.Л. (2016) Буллинг как социокультурный феномен и его связь с чертами личности у младших школьников. *Этнографическое обозрение*, 2, 99 – 115.
- Вишневская В.И. (2010) Феномен школьной травли: агрессоры и жертвы в российской школе. *Этнографическое обозрение*, 2, 55 – 68.
- Лушпай Л.І. (2013) Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*, 33, с. 85. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_33_28.
- Филатова В.О. (2018) Буллинг в российской школе: что говорят ученики и что знают учителя. *Вопросы психологии*, 2, 27 – 41.

- Duffy, A. (2005). Bullying in schools: A social identity perspective. *Australian Journal of Psychology*. 57.
- Green R. (2010) Characteristics of bullying victims in schools. *National Centre for Social Research*, P.115.
- Olweus D. (1993) *Bullying at schools: what we know and what we can do*. Oxford, UK: Blackwell.
- Olweus D. (1993) Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes // Rubin K.H., Asendort J.H.B. (eds). *Social withdrawal, inhibition, and shyness*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, P. 315–341.
- Ttofi M. (2011) Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: systematic and meta-analytic review. *J.Exp.Criminol*, 7, P.27-56.
- Wolke D. (2000) The association between direct and relation bullying and behaviour: Problems among primary school children. *J.Child Psychol.Psychiat.*, 41,8, P.989-1002.

REFERENCES

- Butovskaia M.L. (2016) Bullynh kak sotsyokulturnyi fenomen y ego svyaz s chertamy lichnosti u mladshykh shkolnykov [Bullying as a socio-cultural phenomenon and its connection with personality traits in primary school children]. *Этнографическое обозрение*, 2, 99 –115. [in Russian]
- Vyshnevskaya V.Y. (2010) Fenomen shkolnoi travly: agressory y zherty v rossiyskoi shkole. [The phenomenon of school harassment: aggressors and victims in the Russian school] *Этнографическое обозрение*, 2, 55 – 68. [in Russian]
- Lushpai L.I. (2013) Shkilnyi bullinh yak riznovyd suspilnoi ahresii. [School bullying as a kind of social aggression] *Naukovi zapysky Nats. un-tu «Ostrozka akademiia»*. Seriya: Filolohichna., 33. P.85. Retrieved from: URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28. [in Ukrainian]
- Fylatova V.O. (2018) Bullynh v rossiyskoi shkole: chto hovoriat uchenyky y chto znaiut uchytelia. [Bullying in Russian schools: what students say and what teachers know]. *Voprosy psikhologii*, 2, 27 – 41 [in Russian]
- Duffy, A. (2005). Bullying in schools: A social identity perspective. *Australian Journal of Psychology*. 57. [in English]
- Green R. (2010) Characteristics of bullying victims in schools. *National Centre for Social Research*, P.115. [in English]
- Olweus D. (1993) *Bullying at schools: what we know and what we can do*. Oxford, UK: Blackwell. [in English]
- Olweus D. (1993) Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes // Rubin K.H., Asendort J.H.B. (eds). *Social withdrawal, inhibition, and shyness*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, P. 315–341. [in English]
- Ttofi M. (2011) Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: systematic and meta-analytic review, *J.Exp.Criminol*. 7. P.27-56. [in English]
- Wolke D. (2000) The association between direct and relation bullying and behaviour: Problems among primary school children. *J.Child Psychol.Psychiat.*, 41,8. P.989-1002. [in English]

BULLYING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS: A GENDER ASPECT

Iryna Shtykh

Candidate of Psychological Sciences,
Senior lecturer at the Department of

Psychology

Mukachevo State University,

<https://orcid.org/0000-0002-8443-3211>

Anastasia Dinis

Student of Master program

Mukachevo State University,

<https://orcid.org/0000-0001-8968-5330>DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i17.249>

The article deals with the phenomenon of bullying. This is the notion of prolonged deliberate abuse (physical and mental) by a child or group towards person or people who are unable to protect themselves in a given situation. The study of the phenomenon of violence in the educational environment is especially relevant due to the fact that it can destroy the security of the educational environment and negatively affect the construction of interpersonal relationships between the subjects of the educational process and the development of the learner. The history of the emergence of bullying as a psychological problem in world and domestic science is considered. The analysis of modern foreign works on the problems of bullying in the educational environment shows the need for a deep and systematic study of this phenomenon. Empirical research has shown that the situation of bullying in the educational environment is long-term and systematic and identified the most common forms. The places of bullying were identified, the safety of the school environment was assessed, and gender differences in the attitude to the phenomenon of bullying and methods of its implementation were identified. Behavioral styles in conflict are considered. The correlation between the index of internality and the indicator of verbal aggression in this sample is revealed.

Attention is drawn to the need for preventive work to prevent bullying and violence at school. The priority directions of the psychologist's work with schoolchildren are outlined, including the reduction of problematic experiences of "victims" in the field of relationships with peers and the opposite sex, the development of adequate self-understanding, adequate self-esteem; development of skills in cognition of other people, increase of self-confidence in a society, formation of skills of mastering of the emotional state, removal of emotional pressure.

Perspective directions of further research of a problem are planned: studying of motivational, value features of participants of bullying; cyberbullying research; research of parent's perceptions of the situation of bullying in the educational environment; research of the situation of bullying by students in relation to the teacher; research of psychological characteristics of the teacher, etc.

Key words: *bullying, harassment, violence, bullying participants, victim, abuser, bully, observers, gender features.*

Стаття надійшла до редакції 21.10.2021 р.